

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Opera philosophica

UMENIE ŽIVOTA VO FILOZOFICKEJ REFLEXII

Oľga Sisáková (ed.)

Prešov
2017

UMENIE ŽIVOTA VO FILOZOFICKEJ REFLEXII

Olĝa Sisáková (ed.)

Edícia: Opera philosophica

Garantka edície: prof. PhDr. Olĝa Sisáková, CSc.

Recenzenti:

prof. PhDr. Jana Sošková, CSc.

prof. PhDr. Ján Šlosiar, CSc.

© prof. PhDr. Olĝa Sisáková, CSc., 2017

© Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2017

Toto dielo bolo vydané v rámci riešenia
grantového projektu VEGA č. 1/0481/15.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadna jeho časť sa nesmie reprodukovať,
ukladať do informačných systémov ani inak rozširovať bez predchádzajúceho
súhlasu majiteľov autorských práv.

ISBN 978-80-555-1902-9

EAN 9788055519029

OBSAH

PREDSLOV	5
PROCESY ESTETIZÁCIE AKO FILOZOFICKÝ A KULTÚRNO-DIAGNOSTICKÝ PROBLÉM Olga Sisáková	11
FOUCAULT O KULTÚRE SEBA SAMÉHO Vladislav Suvák	29
ESTETICKÝ OBRAT VO FRANCÚZSKEJ FENOMENOLÓGII. DUFRENNE, LYOTARD, MALDINEY Pavol Sucharek	39
ETIKA AKO ESTETIKA EXISTENCIE V PRIENIKU SÚČASNEJ KULTÚRY A FILOZOFIE Lukáš Švihura	57
SPIRITUALITA. FILOZOFICKÝ VZŤAH K PRAVDE Matúš Koločík	79
OD PLURALITY INDIVÍDUÍ K PLURALITNÉMU INDIVÍDUU: VARIANT ESTETIKY EXISTENCIE Lukáš Švihura	111
NARATÍVNA IDENTITA AKO PROJEKT LIFE STORY O ĽUDSKOM KONANÍ A UTRPENÍ Ingrida Vaňková	125
STAROSŤ O SEBA V PERSPEKTÍVE SÚČASNEJ FILOZOFIE – UMENIE ŽIVOTA ALEBO ENHANCEMENT? Olga Sisáková	141
K JEDNÉMU Z OSVIETENSKÝCH KONCEPTOV UMENIA ŽIVOTA: MAKROBIOTIKA CH. W. HUFELANDA Martin Čengeri	165
RESUMÉ	187

OD PLURALITY INDIVÍDUÍ K PLURALITNÉMU INDIVÍDUU: VARIANT ESTETIKY EXISTENCIE

Lukáš Švihura

Anotácia: Príspevok sa zaoberá problematikou axiologického pluralizmu, t. j. filozofického stanoviska, ktoré predpokladá existenciu plurality nesúmerateľných, inkompatibilných až konfliktných hodnôt. V prvej časti príspevku sa tematizuje konvenčné ponímanie plurality hodnôt, ktoré vyvstáva z komparácie rozdielnych foriem ľudskej existencie či spôsobov vedenia života. Túto optiku autor pracovne nazýva pluralitou indivíduí. V druhej časti príspevku sa tematizuje možný posun uvažovania o pluralite hodnôt, ktorá nemusí vyvstávať iba v rovine komparácie plurality rozdielnych foriem existencie, ale aj v rovine jednej individuálnej ľudskej existencie. Túto optiku autor pracovne nazýva optikou pluralitného indivídua. Kým niektorí autori pluralitu hodnôt na úrovni jednej ľudskej existencie vnímajú negatívne, lebo sa spája s rôznymi druhmi inter-rolových konfliktov, autor v príspevku argumentuje, že pluralitu hodnôt, hoci aj konfliktných, možno vnímať pozitívne, ak ich nebudeme spájať so sociálnymi rolami indivídua, a teda jeho identitou, ale so singulárnymi situáciami, ktoré autor poníma ako unikátne životné epizódy. V príspevku však nejde iba o dichotómiu medzi pluralitou indivíduí a pluralitným indivídoum, ale optiku pluralitného indivídua autor v tretej časti príspevku dáva do kontextu súčasnej filozofickej diskusie o estetike existencie a naznačuje, že prijatie tejto optiky umožňuje súčasnému človeku viesť zmysluplný život, ktorý nie je v konflikte s pluralitnou povahou samotnej skutočnosti. Inšpirujú, ale sčasti sa aj dištancujú od Foucaultovej predstavy etiky ako estetiky existencie, zavádza na rozvedenie tejto myšlienky pracovný neologizmus *epizodická axika*.

Kľúčové slová: Pluralita – Pluralizmus – Hodnoty – Estetika existencie – Michel Foucault – Epizodická axika

Pluralita indivíduí

Pluralizmus je vo filozofii axiologickým stanoviskom, v rámci ktorého sa postuluje existencia plurality na seba navzájom neprevoditeľných, protikladných a preto často až konfliktných hodnôt. Toto stanovisko môže nadobúdať rozličné podoby. Môžeme napríklad premýšľať 1) o pluralite a zároveň aj relativite hodnôt, ktoré sa akceptujú v rozličných náboženstvách, kultúrach či spoločenských; 2) no o pluralite hodnôt možno premýšľať aj v súvislosti s indivídami v rámci jednej kultúry. V tomto zmysle pluralizmus značí, že jestvujú hodnoty, ktoré môže nejaký človek pokladať za dôležité, kým pre iného sú dôležité radikálne odlišné hodnoty a hodnoty toho druhého sú preňho indiferentné.

Dôsledkom tohto druhu pluralizmu, tak ako aj v prvom prípade, je relatívnosť hodnôt. Napriek tomu však pluralizmus „nie je druh relativizmu. [...] pluralisti chápu dobrá alebo hodnoty ako objektívne a univerzálne“ (Talisse 2011, 90), čo znamená, že hodnoty, ktoré ako dôležité vyhodnotí nejaké indivídium, sú *preňho* objektívne a univerzálne platné, avšak s vedomím, že vzhľadom na iné indivídium je táto objektivita a univerzálnosť relatívna. 3) Ešte špecifickejším prípadom axiologického pluralizmu je, ak sa pluralita hodnôt, ktoré sú na seba navzájom neprevoditeľné, prejavuje na úrovni života jedného indivídua. Tento druh pluralizmu je celkom bežný v prípade každého jednotlivca, ktorý je nositeľom viacerých, často protikladných hodnôt, čo zväčša súvisí s pluralitou sociálnych rolí, ktoré v spoločnosti zastáva. V takom prípade pluralita hodnôt často implikuje inter-rolové konflikty hodnôt, pričom skôr než filozofi, „ich komplexnejšiemu skúmaniu venujú dlhodobú pozornosť psychológovia, osobitne z okruhu stúpcov teórie kognitívnej disonancie“ (Sisáková 2001, 174).

Na tomto mieste nás zaujíma predovšetkým druhá podoba uvažovania o pluralite hodnôt, ktorá vyvstáva v komparácii hodnôt rozličných indivíduí. Myslenie o pluralite je totiž v súčasnosti determinované predovšetkým takýmto nazeraním na problém plurality. Túto perspektívu budeme charakterizovať ako perspektívu, ktorá sa zameriava na *pluralitu indivíduí*.

Vhodne ju opísal americký filozof a politický teoretik R. B. Talisse nasledovne: „V súčasnom žargóne sa pluralizmus používa na charakterizovanie otvoreného postoja a ochoty nerepresívne tolerovať (možno aj pozitívne oceniť) diverzitu hodnotných činností, ktorým sa ľudia môžu venovať. Životy vášnivého umelca a disciplinovaného mnícha manifestujú svoje individuálne dobrá a nestvujú jasný spôsob, ako – takpovediac zvonku – prehlásiť, že byť umelcom by bolo lepšie než byť mníchom, alebo že mníchovi chýba niečo dôležité. Najlepšie je ponechať každé indivídium vlastnej vízii dobrého života. Ži a nechaj žiť. To je vo všeobecnosti základný princíp termínu pluralizmus“ (Talisse 2011, 88). Vo filozofovej charakteristike je prítomný okrem iného sociálno-politický aspekt pluralizmu, ktorý súvisí s všeobecne akceptovanými postojmi v rámci politických celkov, ktorým dominuje ideológia liberálnej demokracie. Z tohto uhla pohľadu ide o akceptáciu plurality odlišných, na seba navzájom neprevoditeľných hodnôt, ktoré sú dôležité pre jednotlivcov ako príslušníkov týchto politických celkov. Podobným spôsobom uvažuje aj Ch. Taylor, podľa ktorého je pre občanov liberálnej demokracie charakteristické nasledovné presvedče-

nie: „Nemali by sme kritizovať hodnoty druhých, pretože majú právo žiť svoj vlastný život, tak ako my. Jediným neodpušiteľným hriechom je intolerancia“ (Taylor 2013, 125). Politickým či ideologickým poňatím ovplyvnené chápanie pluralizmu nájdeme aj u W. Welscha, ktorý píše: „K demokracii, ako jej základ, ale patrí prezumpcia toho, že v spoločnosti existujú rozdielne, rovnakou mierou legitímne a samozrejme v konečnom dôsledku nezjednotiteľné nároky“ (Welsch 1993b, 45). Všetky tieto stanoviská sú pre nás, príslušníkov kultúry, ktorá by sa rada definovala ako liberálna, akceptovateľné. Zväčša pre ľudí nepredstavuje problém napríklad akceptovať tých, ktorí svoje konanie a svoj život ako taký orientujú podľa hodnôt svojej viery, napriek tomu, že za centrálnu hodnotu svojho vlastného života považujú prísnu vedeckú racionalitu. Tento postoj je v poriadku, pretože predstavuje možnú bariéru utlačania iných životných foriem. Myslí si to aj Welsch, podľa ktorého „ten, komu je od základu dôverne známa konštitúcia a príkazy plurality [...] bude schopný primerane sa pohybovať v situácii radikálnej plurality; nemusí ju perhoreskovať, ale vie do nej preniknúť vnímaním a vie v nej konať“ (Welsch 1993a, 55).

Zaujímavé je však uvažovať nad tým, ako sú tieto sociálno-politické postoje ovplyvnené filozoficky. Už skôr sme uviedli, že by sme túto perspektívu mohli charakterizovať ako takú, ktorá sa zameriava na *pluralitu indivíduí*, alebo, povedané konkrétnejšie, na *pluralitu individuálnych foriem existencie*. Hneď prvý príklad, ktorým to možno ozrejmiť, nachádzame u Talissea, ktorý si pri charakteristike pluralizmu pomohol obrazom „vášnivého umelca“ a „disciplinovaného mnícha“. Je zrejmé, že obe tieto formy existencie sú rozdielne, že ide o životy dvoch rôznych indivíduí, ktoré sa pravdepodobne zakladajú na radikálne odlišných hodnotách. Vášnivý umelec môže byť estétom, impulzívnym indivíduom, ktoré vyhľadáva pôžitky a čerpá z nich inšpiráciu pre svoju tvorbu. Disciplinovaný mních je jeho opakom, môže byť askétom, ktorý svoj život neorientuje podľa hodnôt estetických, ale religióznych, ktoré môžu byť a iste zväčša aj sú s tými estetickými v konflikte.

Filozofická predstava, ktorá determinuje postoje, týkajúce sa plurality, či už u Talissea, Taylora, Welscha, ale aj mnohých iných, je založená práve na presvedčení, že určité hodnoty sú vždy pre nejaké indivíduum a jeho formu existencie centrálna a že nesúmerateľnosť, a teda aj potenciál konfliktu, sa objavuje predovšetkým v komparácii hodnôt rozličných foriem existencie, v *pluralite indivíduí*. Tento filozofický názor nie je nový, zreteľne sa objavuje už u Kier-

keggarda. „Pri opise troch štádií formovania osobnosti, resp. estetickej, etickej a náboženskej formy života vychádza [Kierkegaard – L. Š.] z predpokladu, že hodnoty nadobúdajú svoj význam až v jednotlivých sférach. Rozhodnutie sa pre hodnotu je výberom formy života, t. j. kritérií, ktorými sa človek chce riadiť v celom svojom živote. Byť estetickým, etickým alebo náboženským človekom znamená nazerať na existenciu cez prizmu príslušných kategórií“ (Sisáková 2001, 192). To je implicitný filozofický predpoklad, ktorý determinuje aj súčasný diskurz o pluralizme. Nieкто by iste mohol namietnuť, že situácia v reálnom živote nikdy nie je taká absolútna, že hodnoty odlišných sfér sa v živote človeka nevyhnutne prelínajú. Táto námietka by bola iste opodstatnená, avšak to, čo sa snažíme povedať, iba znamená, že určité hodnoty sa v diskurze o pluralite vnímajú pre určitú formu existencie, pre určité individuum, vždy ako centrálné, kým centrálné hodnoty iného individua môžu s tými prvými kolidovať, resp. nemožno ich vôbec porovnávať. To je, stručne povedané, perspektíva akcentujúca to, čo sme nazvali *pluralitou individií*, ktorá pluralitu hodnôt vníma v porovnaní rozličných foriem existencie.

Pluralitné individuum

Iným spôsobom uvažovania o pluralite hodnôt je ten, ktorý sa na ňu zameriava na úrovni existencie jedného individua. Práve táto forma plurality je však zväčša problematická, čo dokladá už aj zmienená skutočnosť, že napríklad téme inter-rolových konfliktov, ktoré z tohto druhu plurality hodnôt vyplývajú, sa venujú skôr psychológovia než filozofi. Pluralita hodnôt na úrovni individua sa totiž zväčša spája so sociálnymi rolami, ktoré človek v spoločnosti zastáva. Vieme si predstaviť situáciu, keď je nieкто zároveň veriacim človekom, lekárom, občanom atď. Pre všetky tieto sociálne roly sú signifikantné určité hodnoty a pravidlá správania, založené na týchto hodnotách, ktoré však môžu byť – a iste aj často sú – navzájom v konflikte. „Hoci sú pravidlá správania mienené ako redukcia voľby, nemôžu zabrániť všetkým voľbám. Aj v kontrolovaných podmienkach rehoľného života môžu byť niekedy pravidlá v rozpore, napríklad či má byť brat zobudený o polnoci kvôli modlitbe, aj keď je vážne chorý“ (Veenhoven 2003, 374). Alebo lekár, ktorý je zároveň praktikujúcim kresťanom, bude v psychologicky nekomfortnej, hodnotovo konfliktnej situácii napríklad vtedy, ak bude požiadany o uskutočnenie abortu. Každá podobná situácia nevyhnutne vyúsťuje do inter-rolového konfliktu, zvlášť ak človek nemá vypracovanú určitú

hierarchickú štruktúru, ktorá mu umožňuje zmysluplne voliť a hierarchizovať medzi hodnotami konkrétnych rolí. Tieto situácie sú konfliktné okrem iného preto, lebo so sociálnymi rolami sa zväčša spája aj identita jednotlivca – človek svoju identitu často vymedzuje práve prostredníctvom nich. Opýtajte sa človeka, čím je a on odpovie poukázaním na nejakú svoju sociálnu rolu, ktorú považuje za dominantnú. Avšak byť lekárom neznamena menšie ako byť kresťanom a byť mníchom neznamena menšie ako byť pacientom. Práve preto sú tieto situácie konfliktné: často v nich totiž absente hierarchická štruktúra, povedzme dokonca monistická hodnotová schéma, ktorá by určovala, čo a prečo práve to znamená viac, ako niečo iné. Z tohto hľadiska sa pluralita hodnôt, naviazaná na rovnocenné sociálne roly, javí ako negatívny fenomén, ktorý vyvoláva konflikty hodnôt na úrovni individuálnej existencie

Býť *pluralitným individuumom*, teda individuumom, zakladajúcim svoj život na pluralite hodnôt, vyplývajúcich z plurality sociálnych rolí, ktoré zastáva, je teda psychicky náročné, predovšetkým v prípadoch hodnotových konfliktov. Na tomto mieste by sme však pluralitu hodnôt na úrovni existencie individua chceli vnímať inak, ako negatívne. To bude možné vtedy, ak pluralitu hodnôt nebudeme spájať primárne so sociálnymi rolami, ale so *singulárnymi situáciami*, pochopenými ako *unikátne epizódy*, ktoré sa vyskytujú v živote individua, a ktoré na rozdiel od sociálnych rolí nie sú vnímané ako totožné s identitou jednotlivca. Budeme tak môcť postulovať existenciu *pluralitného individua* ako takého, ktoré svoj život zakladá aj na protikladných hodnotách a pritom to môže vnímať pozitívne.

Perspektívu, ktorá sa pri tematizovaní hodnôt zameriava na komparáciu rozdielnych foriem života, sme nazvali perspektívou *plurality individuí*. Išlo v nej vo všeobecnosti o skutočnosť, že dve rozdielne individua s odlišnou hodnotovou schémou, napríklad „vášnivý umelec a disciplinovaný mních, žijú životy venované inkompatibilným dobrám; nikto nemôže simultánne usilovať o oba druhy života“ (Talisso 2011, 89). Sociálna rola či dokonca identita umelca totiž nie je založená na hodnotách disciplinovaného mnícha a naopak. Perspektíva zohľadňujúca *pluralitné individuum*, však v našom ponímaní znamená presný opak: človeka, ktorý môže do svojho života integrovať hodnoty signifikantné pre oba tieto spôsoby existencie.

V živote človeka sa totiž vyskytujú situácie, ktoré sú heterogénne a ako také vyžadujú, aby v nich človek volil hodnoty, ktoré *týmto situáciám zodpovedajú*,

a následne konal podľa hodnôt, ktoré v danej situácii vyhodnotil ako *pre túto situáciu* centrálné. To však nemôže mať žiadny vplyv na identitu človeka, ani na jeho sociálne roly. Je to prosto hodnotová pluralita, ktorá odráža *pluralitu singulárnych situácií*, tvoriacich *unikátne epizódy* v živote jednotlivca. Uvedieme príklad. Špecifickou ambivalentnou situáciou, v ktorej možno ako centrálné hodnoty vyhodnotiť etické, rovnako ako estetické, je percepcia umeleckého diela. Takou ambivalentnou situáciou je napríklad percepcia piesne *Tomorrow Belongs to Me* (Zajtrajšok patrí mne), ktorá je milovníkom muzikálov iste dobre známa.¹ Ide o pieseň z muzikálu *Kabaret*, ktorý bol pôvodne prezentovaný v roku 1966 na Broadwayi, a ktorý pojednáva o nástupe nacistov k moci. Túto pieseň začína spievať nacistický mladík pred nepočetným publikom spoluobčanov, ktorí sa k jeho spevu postupne pridávajú a napokon ju spievajú spolu. V tejto situácii sa pomerne nekomfortne cíti židovský obchodník, jedna z hlavných postáv muzikálu, ktorá sa pochopiteľne k spevu okolitých ľudí nepridáva. Nejde nám tu o rekapituláciu deja ako takého. Čo je v našom kontexte podstatné, je to, aký druh reakcií percepcia takejto situácie medzi návštevníkmi divadla vyvolá. Ak je pieseň dobre zaspievaná, možno zväčša sledovať ambivalentné reakcie. Jednou z nich je burácajúci potlesk publika, ktoré takto reaguje na prevažne každú kvalitne zaspievanú pieseň – ide o estetickú reakciu. Iná časť publika však po dospievaní piesne ostáva sedieť bez pohnutia a neprinúti sa k potlesku. Ich reakcia je etická. Radostná pieseň mladého nacistu totiž v kontexte poznania toho, čo ďalší vývoj v nacistickom Nemecku spôsobil, čo teda skutočne znamenalo ono „Zajtrajšok patrí mne“, pôsobí ešte o to hrôzostrašnejšie, že je prednesená práve radostným spôsobom.

Je v tomto kontexte správna jedna alebo druhá reakcia? Má v nás táto umelecká situácia vyvolať estetickú lebo etickú reakciu? Pravdou je, že na to nejestvuje jediná správna odpoveď. Etická reakcia je iste reflexívnejšia, nie je však správnejšia, ako reakcia estetická. Tá nemusí znamenať – a iste u väčšiny ľudí ani neznamená príklon k nacistickej ideológii. Skôr znamená, že títo ľudia dokážu v estetickej chvíľke abstrahovať od historických faktov a vychutnať si živý umelecký prednes, pocítiť krásu spevu a živej hudby, ako aj javiskového prevedenia. To znamená, že dokážu rozoznať špecifikum jednej *singulárnej situácie*, *efemérnej epizódy* ich života a rozhodnúť sa v danej chvíli pre hodnoty, ktoré táto *situácia vyžaduje*: hodnoty estetické, čo demonštrujú svojim potleskom.

¹ Len pre zaujímavosť uvádzame, že tejto piesni sa – hoci odlišným spôsobom – vo svojom filme z roku 2012 *The Pervert's Guide to Ideology* (Perverzný sprievodca ideológiou) venuje aj S. Žižek.

Nemožno sa pritom neproblematicky domnievať, že by rovnakí ľudia odobrovali skutočné hrôzy nacizmu, že by v reálnej situácii nevolili etické hodnoty. Nie je to teda tak, že je niekto vo forme svojej existencie estétom alebo etikom a tým sa problém končí.

Pluralitné indivíduum, tak, ako mu rozumieme my, nie je v prísnom zmysle kierkegaardovský jednotlivec. Je to človek, ktorý pluralitu hodnôt a konania na základe nich vzťahuje na konkrétne *epizódy*, z ktorých je vyskladaný jeho život. „Žiaden spôsob života nemôže byť založený na jedinej hodnote. Nevyhnutne integruje a vyvažuje odlišné hodnoty a nemôže byť redukovaný na jednu z nich“ (Parekh 1996, 128). Dôsledné pluralistické stanovisko, ako mu rozumieme my, by tak malo znamenať akceptáciu tej skutočnosti, že ľudskú existenciu nemôže fundovať nielen jediná hodnota, ale dokonca ani množina hodnôt *sui generis*, ktoré by sme pod určitú centrálnu hodnotu chceli subsumovať. Slovné spojenie *pluralitné indivíduum* potom označuje takého jednotlivca, ktorý spôsob svojej existencie zakladá na viacerých, nesúmerateľných, často dokonca protikladných, *eo ipso* konfliktných hodnotách. Je to predstava indivídua, ktoré dokáže rozoznať špecifikum singularnej (fragmentárnej) situácie a podľa toho v tejto situácii konať v súlade s hodnotou, ktorú v danej situácii vyhodnotí ako centrálnu. To ale neznamená, že bude centrálnou v odlišnej situácii, práve naopak. V radikálne odlišnej situácii môže byť centrálnou radikálne odlišná hodnota, ktorá vedie konanie indivídua.

Pluralistické stanovisko, akcentujúce *pluralitné indivíduum*, je umožnené tým, že akceptujeme fragmentárny a efemérny status situácií/epizód, vyskytujúcich sa v jednotlivjej ľudskej existencii a vďaka tomu o nich môžeme uvažovať ako o *navzájom izolovaných*. Dôsledkom onoho stanoviska je potom to, že kým v jednej situácii možno využívať optiku umelca či estéta, v inej je možné orientovať sa na základe optiky etika alebo mnícha. Znamená to integrovať do jednej situácie estetické hodnoty a do inej situácie rigorózne etické či religiózne hodnoty. V tomto zmysle nijako neprekáča, že hodnoty alebo konanie na nich založené sú inkompatibilné, lebo sa ako celky uplatňujú v *radikálne odlišných situáciách*. Až keď ich vzťahujeme na celok existencie indivídua, povedzme jeho identitu, javia sa ako konfliktné. Práve z toho dôvodu je potrebné premyslieť, do akej miery je filozoficky prínosná idea koherentného celku života a súčasne s tým premyslieť aj otázku, či ho nie je filozoficky prospešnejšie vnímať napríklad ako sled po sebe idúcich a vzhľadom na okolnosti vždy unikátnych

situácií. Diferencia, ktorú sa tu snažíme nastoliť, spočíva v tom, že kým „pluralisti tvrdia, že rozvoj každého z týchto životov je druhovo unikátny“ (Talisse 2011, 89), teda napríklad životov umelca a mnícha, alebo kierkegaardovského etika a estetika, my postulujeme tvrdenie, podľa ktorého sú druhovo unikátne jednotlivé situácie v rámci jednej ľudskej existencie. V tom spočíva posun filozofovania o pluralite hodnôt z roviny plurality indivíduí do roviny pluralitného indivídua.

Variant estetiky existencie: Epizodická axika

Na báze posunu uvažovania o pluralite v perspektíve plurality indivíduí, resp. v perspektíve komparácie foriem existencií, do roviny uvažovania o pluralitnom indivíduu, resp. o situáciách či epizódach, obsiahnutých v existencii pluralitného indivídua, by sme teraz chceli načrtnúť jeden variant toho, čo možno rozumieť pod vo filozofii známym slovným spojením „estetika existencie“.

Uvedené slovné spojenie nie je jednoznačné, ako to otázkami naznačila O. Sisáková v jednej zo svojich ostatných štúdií, venovaných tejto téme: „Ak problém ‚estetiky existencie‘ predbežne vyberieme z foucaultovského výkladu a oslobodíme ho aj od idolov fitnes kultúry, čo potom znamená? Civilizačne vyššiu kvalitu existencie v spoločnosti relatívneho blahobytu, život ako zážitok, ako umelecké dielo, či azda artistiku, t. j. vysokú mieru formálneho ovládania života, alebo afirmatívny spôsob existencie?“ (Sisáková 2016, 437). Našou intenciou na tomto mieste nie je nájsť jednoznačnú odpoveď na to, čo znamená „estetika existencie“, keďže uvedená problematika by si vzhľadom na svoju komplexnosť vyžadovala samostatné skúmanie. Skôr chceme navrhnúť jeden variant toho, čo pod estetikou existencie možno rozumieť a rozšíriť tak diapaazón jej možných variácií, čo situáciu jej jednoznačnej definície – ako to už vo filozofii býva zvykom – skôr komplikuje ako napomáha jej vyriešeniu.

Pre tento účel by sme mohli vyňať uvedenú tému z Foucaultových explanaácií. Pravdou a iste tiež oprávnenou praktikou však je, že väčšina súčasných filozofov a interpretátorov pri rozpracovaní tejto témy odkazuje explicitne práve na Foucaulta, čo možno jednoducho verifikovať rešeršami z medzinárodných vedeckých databáz. Pritom je zrejmé, že aj keď Foucaultovo rozpracovanie témy „estetiky existencie“ je v súčasnej filozofii dominantne akcentované, nie je jediným pokusom takéhoto druhu.² Napriek tomu je prínosné z Foucaultovho

² Možno spomenúť napríklad aj A. Nehamasa, pragmatistické „umenie žiť“ v prácach R. Rortyho či R.Shustermana alebo „umenie života“, spočívajúce v oživení aristotelovskej etiky cností, neoaristotelizmus,

chápania „estetiky existencie“ vychádzať, pretože jeho poznanie nám umožní demonštrovať odlišnosť nášho prístupu k „estetike existencie“.

Foucault ňou vo všeobecnosti myslí taký druh existencie, ktorý je signifikantný pre niektorých sókratovských filozofov, existenciu, ktorá je budovaná na *individuálne etickom* základe, na *pravidlách*, ktoré si jednotlivec sám a slobodne zvolil s úmyslom „žiť krásny život a zanechať ostatným spomienku na krásnu existenciu“ (Foucault 2010, 338). Takému životu sa podľa Foucaulta „dostáva lesku krásy, ktorá sa vyjavuje pred očami tých, ktorí ju dokážu nazerať alebo si na ňu uchovať spomienku“ (Foucault 2003a, 122 nn.). Ako píše na inom mieste, „aspoň od čias postsokratikov, teda kynikov, epikurejcov, stoikov atď. – filozofia v čoraz väčšom stupni hľadala svoju definíciu, svoje ťažisko a cieľ v niečom, čo je určené ako *techne tou biou*, čiže v umení, premyslenom postupe existencie, v technike života“ (Foucault 2012, 31). A aby bolo Foucaultovo chápanie „estetiky existencie“ ešte zrejmejšie, možno uviesť nasledovné: „Otázkami *techne tou biou* bolo: ‚čo mám robiť, aby som žil tak, ako by som mal?‘. Aká znalosť mi umožní žiť tak, ako by som mal, jednak ako jednotlivec, tak aj ako občan atď.? Táto otázka (‚ako žiť správnym spôsobom?‘) bude v čoraz väčšom stupni identifikovaná s otázkou: ‚ako dosiahnuť, aby som sa stal a ostal tým, čím by som mal byť?‘“ (tamže, 180).

Niektoré z Foucaultom identifikovaných momentov sú využiteľné pri našom chápaní „estetiky existencie“. Chceli by sme napríklad zachovať hľadanie premyslenej *techniky existencie*, to znamená premysleného spôsobu, ako žiť, a zároveň tým jej vyjavovanie sa ako krásnej, estetickej, takej, ktorá človeka teší, pretože aj o to napokon išlo v sókratovskej estetike existencie. **V estetike existencie je sókratovský filozof, ktorý ju rozvíja, „sám sebe predmetom radosťi.** Je nielen spokojný s tým, čím je, a prijíma svoje obmedzenia, ale tiež sa „teší zo seba samého. Táto radosť [...] je stav, ktorý [...] je definovaný tým, že nie je vyvolaný ničím, čo by [...] sa vymykalo našej moci; rodí sa z nás a v nás“ (Foucault 2003b, 90). Na druhej strane by sme však chceli poslednú otázku, ktorú Foucault identifikoval ako identickú s otázkou „ako správne žiť“ v postsokratovskej filozofickej tradícii, prehodnotiť. Ak je totiž otázka realizácie estetiky existencie identifikovaná s vytváraním *koherentnej identity* – ako naznačuje Foucault slovami o tom, že ide o to „stať sa a *ostať* tým, čím by mal človek byť“, potom je naša predstava estetiky existencie odlišná. V tej Foucaultovej ide v ko-

reprezentovaný A. MacIntyreom (Bielskis, Mardosas 2016), ale napríklad aj M. Nussbaumovou, T. Hurkom a inými (Dohmen 2003).

nečnom dôsledku o prijatie a nájdenie takých hodnôt a individuálnych pravidiel správania, ktorými má filozof „urobiť zo svojho života dielo, ktoré pretrvá jeho pominuteľnú existenciu“ (Foucault 2003a, 184). To, že Foucault vníma estetiku existencie ako pravidlá pre *koherentnú existenciu*, ľudské umelecké dielo *sui generis*, dokazujú viaceré momenty, či už ide o *pretrvanie* diela filozofovho života, tak, ako pretrvávajú aj iné „nesmrteľné“ umelecké diela, ale aj snahu o dosiahnutie nemenného stavu bytia, ako na to odkazujú slová *stať a ostať*.

Naša predstava estetiky existencie pluralitného individua je odlišná. Keďže hodnoty a pravidlá správania si také individuum nevolí fixne, ale vzhľadom na *unikátne epizódy* svojho života, *netvorí* týmto spôsobom koherentnú identitu. Dokonca nimi neformuje ani svoje roly: občana, kresťana, lekára a pod. Ak prijmeme stanovisko, podľa ktorého sa centrálné hodnoty volia podľa *unikátnych situácií – epizód*, vyskytujúcich sa v existencii jednotlivca, musíme zároveň s tým opustiť ideu koherentnej existencie, založenej na niekoľkých fundamentálnych hodnotách. Podľa tejto optiky by sme sa už nemohli pýtať „Kto som?“, ale „Kto som aktuálne?“, t. j. „Kto som v tejto unikátnej situácii, v tejto epizóde mojej existencie?“ Odpoveďou by už nemohlo byť: „Som umelec“, „Som mních“ alebo „Som etik“ či „Som estét“, skôr „Teraz som umelec.“ či „Teraz som mních.“ Je to radikálnejším posunom a potenciálnym dôsledkom skutočnosti, na ktorú už skôr upozornila Sisáková, totiž že dnes „sa nedôveruje významu zjednocujúcich referentov, ale hľadá sa koncept identity, ktorý by fungoval aj bez opretia o nejakú univerzálnu teóriu, resp. o nejaké vysoko cenené hodnoty. V axiologickej teórii tomu zodpovedá skôr záujem o účinnok relatívnosti, inkompatibility, nesúmerateľnosti, konfliktu a zmeny“ (Sisáková 2013, 56). Takou predstavou – iste zatiaľ nie konceptom – je aj naša predstava *estetiky existencie pluralitného individua*. Tá spočíva v niečom inom, než je to u Foucaulta. Kým v jeho predstave ide o radosť (estetika) z dodržiavania pravidiel správania (individuálna etika), ktoré si filozof sám stanovil, čím zároveň vytvára sám seba, svoju *koherentnú identitu*, u pluralitného individua sa estetika života, radosť z tohto života, prejavuje v afirmácii fragmentárnosti epizód, ktorým podriaďuje pluralitu svojich hodnôt a spôsobov konania. Nie je to pluralita, ktorá, tak ako pri pluralite hodnôt, vyplývajúcich z plurality rolí, implikuje konflikt a psychologický diskomfort, je to akceptácia samotnej pluralitnej skutočnosti, ktorá človeka nevyhnutne obklopuje.

Estetika existencie pluralitného individua potom spočíva v rozvíjaní ume-

nia života nie primárne v zmysle kreácie individuálnej etiky, ako je to u Foucaulta, ale toho, čo by sme chceli pracovne nazvať *epizodickou axikou*. Axika je pojem, ktorý, tak, ako axiológia, vychádza z gréckeho termínu *axios*, to, čo je hodnotné. Nejde však o axiológiu ako náuku, ale o samotnú *hodnotovú prax*, prax hodnotenia v konkrétnej, singularnej, fragmentárnej a unikátnej životnej epizóde. Preto je axika epizodická. Pojem axika má evokovať podobnosť so slovom etika, a to v tom význame, ako jej rozumie Foucault, ako individuálnej etike, ktorú vidí ako identickú so slovom *étos*, „vzťah k vlastnému ja“ (Foucault 2010, 353). Axika je však to, čo individuálnemu konaniu predchádza a zahŕňa *rozpoznanie charakteru konkrétnej situácie* (v najvšeobecnejšom zmysle napríklad estetického, etického, politického či náboženského charakteru), následne *voľbu hodnôt*, ktoré sa v danej situácii ukazujú ako vhodné a napokon *konanie na základe týchto hodnôt*. Epizodická axika sa má pritom ohlasovať v každej situácii, v ktorej to človek pokladá za nevyhnutné. Táto prax však nevyúsťuje do konfliktu, ale naopak, je možným *spôsobom orientácie* pluralitného individua v pluralitnom svete. Ide teda o snahu žiť vo svete takom, aký je, vo svete plurálu. Je to variant estetiky existencie, premyslenej techniky existencie – ako by povedal Foucault³ – ktorý je afirmatívnym spôsobom existencie, ktorý ako jeden zo spôsobov estetiky existencie identifikovala Sisáková.⁴

Dôvod, pre ktorý sa nám javí vhodné ako estetiku existencie rozvíjať skôr *epizodickú axiku* než foucaultovskú individuálnu etiku, sa pokúsime vysvetliť. Foucaulta svojho času zarážalo, „že v našej spoločnosti má umenie omnoho viac dočinenia s predmetmi než s jedincami alebo so životom; a tiež to, že umenie predstavuje špecializovanú oblasť, oblasť expertov, ktorými sú umelci. Nemôže sa ale život kohokoľvek stať umeleckým dielom? Prečo by mal byť stôl alebo dom umeleckým predmetom, ale náš život nie?“ (tamže, 348). Ako však Foucault chápe „život ako umelecké dielo“? Ako sme sa snažili naznačiť, v súvislosti s rozvíjaním identity ho chápe podobne, ako zvyčajne nazeráme na iné umelecké diela: ako niečo *koherentné* a *kontinuálne*, čo pretrvá a v iných vyvolá krásnu spomienku. Avšak umelecké dielo *sui generis*, ktorým má byť ľudská existencia samotná, nie je umením preto, lebo sa podobá na iné diela v zmysle kontinuity či atemporality. Nemá byť artefaktom ani muzeálnym exponátom. Špecifikom umeleckého diela ľudskej existencie je totiž to, že je to

³ Por. (Foucault 2012, 31).

⁴ Por. (Sisáková 2016, 437).

dielo živé a *aktuálne*, dielo, ktoré je dielom viac pre seba ako pre iných. Jeho estetika spočíva v radosť z toho, že – naproti tomu, ako je to pri fixácii na určité centrálné hodnoty – nerozbieja kontext, v ktorom ako dielo vyrastá. Tak, ako by nám prišlo zvláštne situovať pražský Tancujúci dom do rurálnej architektúry na východe Slovenska, rovnako zvláštne je snažiť sa o koherentné a kontinuálne dielo ľudského života v pluralitnom svete, v ktorom má každá situácia, každá epizóda, svoje inherentné špecifiká. Ľudský život nemá byť umeleckým dielom ani v spomienkach, práve naopak, je potrebné ho ukázať vo svojej čírej aktuálnosti a životnosti, vo svojej epizodickosti. To nevyhnutne nemusí znamenať kontinuitu a koherenciu. Rovnako nám vo vzťahu k nemu nemá ísť o evaluáciu existencie *post mortem*. V našej predstave estetickej existencie ide o jej percipovanie (keďže diela sa percipujú) teraz. *Epizodická axika* pluralitného individua je tu pochopená ako τέχνη (*techné*), technika existencie, ktorá sa – nie ako u stoikov – riadi heslom *memento mori*, ale práve naopak, heslom *memento vivere*, pričom tento život, na ktorý máme pamätať, je nevyhnutne pluralitný. Takéto ponímanie estetiky existencie je aplikovateľné práve na pluralitné individuum.

Literatúra

- BIELSKIS, A., MARDOSAS, E. (2016): Two sources of meaningful life: Aesthetics and ethics. *Problemos* [online], (89). Dostupné na: <http://www.journals.vu.lt/problemos/article/view/9887/7710> (Dátum návštevy: 6. 8. 2017).
- DOHMEN, J. (2003): Philosophers on the „Art-of-Living“. *Journal of Happiness Studies*, 4 (4), 351-371.
- FOUCAULT, M. (2003a): *Dějiny sexuality II: Užívání slasti*. Praha: Hermann & synové.
- FOUCAULT, M. (2003b): *Dějiny sexuality III. Péče o sebe*. Praha: Hermann & synové.
- FOUCAULT, M. (2010): O genealogii etiky: Nástin rodícího se díla. In: Dreyfus, H. L. – Rabinow, P.: *Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. Praha: Hermann & synové, 337-371.
- FOUCAULT, M. (2012): *Hermeneutika podmiotu. Wykłady z Collège de France 1981/1982*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- SISÁKOVÁ, O. (2013): Človek a hodnoty – konvergencia a konflikt. Vývoj

- axiologickej perspektívy chápania človeka. In: Sisáková, O. (ed.): *Človek v pluralite perspektív súčasnej filozofie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 9-69.
- SISÁKOVÁ, O. (2016): *Estetika existencie: Umenie, či étos individuálneho života? Filozofia*, 71 (6), 437-449.
- SISÁKOVÁ, O. (2001): *Filozofia hodnôt medzi modernou a postmodernou*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PAREKH, B. (1996): *Moral Philosophy and its Anti-pluralist Bias*. In: Archad, D. (ed.): *Philosophy and Pluralism*. Cambridge: Cambridge University Press, 117-134.
- TALLISE, R. B. (2011): *Value Pluralism and Liberal Politics. Ethical Theory and Moral Practice*, 14 (1), 87-100.
- TAYLOR, CH. (2013): *Sekulárny věk. Dilemata moderní společnosti*. Praha: FILOSOFIA.
- VEENHOVEN, R. (2003): *Arts-of-Living. Journal of Happiness Studies*, 4 (4), 373-384.
- WELSCH, W. (1993a): *Estetické myslenie*. Bratislava: Archa.
- WELSCH, W. (1993b): *Postmoderna: pluralita jako etická a politická hodnota*. Praha: KLP.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0481/15, „Projekt esteticizácie existencie v súčasnej filozofii a kultúre“.

Lukáš Švihura
Inštitút filozofie FF PU
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
Slovenská republika
e-mail: lukas.svihura@smail.unipo.sk

Oľga Sisáková (ed.)

UMENIE ŽIVOTA VO FILOZOFICKEJ REFLEXII

Vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Prešov 2017

Edícia: Opera philosophica

Garant/ka edície: prof. PhDr. Oľga Sisáková, CSc.

Technický redaktor: Mgr. Peter Kyslan, PhD.

Grafický dizajn: Mgr. art. Matúš Koločík

Rozsah: 194 strán

Náklad: 100 ks

Tlač: Grafotlač, Prešov

ISBN 978-80-555-1902-9

EAN 9788055519029